

ELS CIRURGIANS DE SARAGOSSA I VALÈNCIA A LA BAIXA EDAT MITJANA

Josep M. Simón Tor
Josep M. Simón Castellví
Sara Isabel Simón Castellví
Guillermo Simón Castellví
Cristina Simón Castellví

El que fa a una part del títol de la present comunicació, la referent a l'època medieval, cal tenir en compte que es refereix a la *Baixa Edat Mitjana Mèdica*, que s'inicia a mitjans del segle XIV i que acaba amb l'anomenat *Renaixement Mèdic* (a mitjan segle XVI), que va succeir molt tardívolament, més d'un segle després, al *Renaixement Artístic*¹.

I

LA CIRURGIA A SARAGOSSA

Al Regne d'Aragó, igual que al Principat de Catalunya, fins a principis del regnat de Ferran II (el Catòlic), l'aprenent de cirurgia només obtenia la llicència o títol per a exercir l'art quirúrgic després de ser declarat hàbil i suficientment format pels encarregats d'examinar-lo, que eren els facultatius (protofísics i protoquirúrgics) de la casa reial.

Sobre els exàmens, els edils de la capital aragonesa no van legislar res, ni la corporació gremial no va instar els cirurgians perquè ho fessin. Quan a la fi del segle XV els cirurgians van pretendre intervenir en els exàmens, igual com ho feien els seus col·legues de la capital del Principat de Catalunya, tement que els dirigents municipals no s'atrevisin a innovar sobre aquesta matèria, es van dirigir directament al monarca.

El rei Ferran va donar complida satisfacció a la *Confraria de Sant Cosme i Sant Damià* en dictar, l'any 1488, una pragmàtica on es disposava:

«Item que daqui adelante, qualquiere persona que en la dicha ciudad de Zaragoza, terminos

¹ El *Renaixement* pròpiament dit, artístic o italià, va néixer a Itàlia a mitjan segle XV, des d'on es va propagar primer a França i Flandes, i més tard a Espanya i Alemanya.

y barrios de aquella querrá practicar y usar de Cirugía, se hayan de examinar por dos Metges, y dos Cirugianos eleídos por la Cofraria, presentes los Mayordomos, ó el uno de los Mayordomos á todo cargo de sus conciencias, y si tal examinado lo fallarán suficiente según sus conciencias, le otorguen licencia para la dicha ciudad, terminos y barrios de aquella, valedera y patente con sello de la dicha cofraria, según por ella será visto y ordenado. Y si alguno se fallará tan temerario, de cualquier grado, stado, ó condición sea, que presuma y goze usar y praticar directamente, ó indirecta, así de medicina, como de cirugía, sin su licencia y exámen, encorra por cada vez, en pena de cuatrocientos sueldos...».²

Aquestes atribucions concedides a la *cofraria de cirurgians saragossans* van quedar cancel·lades cinc anys després, quan el propi sobirà va introduir en els seus Estats el *protomedicat d'examinadors unificat* per a tota Espanya.

En la pròpia pragmàtica de l'any 1488 l'autoritzava, amb *privilegi perpetu*, per a:

«que por los Metges y Cirugianos de la dicha Cofraria, o por los Metges y Cirugianos que visitaran en el Spital de Sancta Maria de Gracia, será deliberado obrir ó anatomizar algún cuerpo muerto en el dicho Spital, lo puedan obrir ó anatomizar todo ó en parte, agora seu de hombre, agora de mujer, tantas cuantas veces en cada un any á ellos será vist; sin ser incorrer en pena alguna. Empero que en la tal obra, ayan de ser clamados los Metges y Cirugianos de la dicha Cofraria, para que hi sean los que hi querrán ser, y contribuir si algunos gastos acerca de aquello se auran de façer; y que en la tal anatomización ninguna persona, de cualquier estado, ó condición sea, no presuma, ni ose poner empacho alguno, so pena de mil sueldos aplicaderos, etc...».

Aquesta prerrogativa, que feia més d'un segle s'exercia a Barcelona, permetia als metges i cirurgians aragonesos l'adquisició directa de coneixements anatòmics, i la verificació de comprovacions anatomopatològiques en els cadàvers d'aquells que morien a l'*Hospital de Santa Maria de Gràcia*.

Es premiava, així, amb retard, la tasca d'aquells professionals que, com es dirà més endavant, des de mitjan segle XV anaven assistint desinteressadament els malalts acollits en aquella Santa Casa, que en veritat era l'establiment on es perfeccionava la cultura quirúrgica de tots els cirurgians aragonesos.

Història de l'Hospital de Traumàtics de Saragossa (Hospital de La Nostra Senyora de Gràcia)

Alfons V el Magnànim, animat pel seu confessor, fra Felip de Berbegal, va afavorir la capital d'Aragó amb un hospital dedicat primordialment a donar assistència a traumàtics i altres malalts necessitats d'intervenció quirúrgica, posant-lo sota l'advocació de la *Nostra Senyora de Gràcia*.³

El 5 de maig de 1425 va dictar la seva primera disposició nomenant els regidors encarregats d'organitzar-lo i de postular la col·laboració de les persones caritatives. Els designats van ser: *mossèn Lope Xixon*, sagristà de la Seu de Saragossa, *Maestre Juan Civieto*, capellà major i canonge de la mateixa Seu, i els ciutadans saragossans *Raymundo de Casteldaguila* i *Nicolás de Brosca*⁴. Reservant-se el dret d'inspeccionar tot anualment o per persona delegada i, en prevenció de trobar-se absent, des d'aquell moment designava

² Antonio Hernández Morejón: *Historia Bibliográfica de la Medicina Española*. Imp. Vda. Jordan e hijos. Madrid, 1843. Volum I, pàg. 253.

³ *Felipe de Berbegal* fou un frare del convent cesaraugustà de l'Orde de Sant Francesc. Cf. Emilio-José Rosel Sáez: *Médicos aragoneses del pasado*. Anatóle. Zaragoza, 1975.

⁴ ACA. Reg. 2592 fol. 148 vº i 149

com a delegat *Joan Gallart*, jurisperit de la mateixa ciutat (Tarassona, 7-XI-1425).

El Rei, que es vanagloriava de ser cap, autor i promotor de l'hospital, no va assignar quantitat alguna per al seu sosteniment, però es va encarregar, això sí, de nomenar procuradors i administradors encarregats de recaptar i custodiar les almoines, rèdits, llegats i altres donatius (Borja, 12 juliol 1425)⁵, als quals concedia la consideració de *comissaris reials* (Tarassona, 17-XI-1425)⁶.

Amb la finalitat d'estimular els donatius, va sol·licitar del Sant Pare *butlles i gràcies apostòliques* en benefici dels donants (Fariza, 10-VI-1429)⁷, tot comissionant el susdit Lope Xixón perquè personalment impetrés i obtingués les gràcies i butlles que al seu judici, i al dels altres regidors de dit hospital, fossin més necessàries i oportunes (Fariza, 19-VI-1429)⁸.

En una *carta* dirigida al vicari general, canonges i Capítol de la Seu de Saragossa demanava el Rei que aquests no possessin cap obstacle al desplaçament a Roma⁹ del sagristà Lope Xixón, qui, en una altra carta, recomanava el seu *ambaixador* en la cúria pontifícia, *Micer Nicolás Conill*, canonge de la catedral de València¹⁰.

No va ser escassa la recaptació de donatius, però com que van anar en augment les despeses, *per a incrementar els ingressos* es va constituir la *confraria de benefactors* i per als seus mil primers confreres es va sol·licitar del Sant Pare la concessió d' «*indulgència a pena e culpa... e si per ventura a tots los dits mil confreres no volia otorgar la dita indulgència, la otorgas als mes que porien*» (Nàpols, 26 abril 1443)¹¹.

Les peticions al Papa no van cessar, de manera que dos anys després (1446) hom l'importunava perquè a dits confreres els concedís l'absolució de penes i censures *in articulo mortis*, i a més se li va demanar l'oportuna *autorització* perquè el capellà de dit Hospital pogués *batejar* els infants que hi naixessin, així com la potestat d'administrar als asilats la *Sagrada Eucaristia* i els *Sants Olis de la Extremunció*, amb la finalitat d'independitzar-lo de la jurisdicció parroquial de Sant Miquel Baraus¹².

Personal col·laboració assistencial dels facultatius

La insistent campanya desplegada pels predicadors i recaptadors per tot l'àmbit del Regne d'Aragó, no només va rendir una satisfactòria aportació pecuniària, sinó que va estimular també la contribució professional, que, iniciada primer per un metge, va ser més tard oferta corporativament per tots els cirurgians de la capital, de manera semblant a com ho feien els cirurgians barcelonins des de principis del regnat de *Pere IV el Cerimoniós*.

Ferran de Santa Catalina, llicenciat en Medicina, va ser el referit primer facultatiu que, altruísticament, sense cap mena de remuneració, es va oferir des del primer moment per a assistir els malalts internats a l'*Hospital de Santa Maria de Gràcia*. L'oferta fou, per descomptat, acollida de bon grat pel monarca (València, 20 abril 1428)¹³.

Després es van oferir altres metges per a acudir en consulta si eren requerits per a

⁵ ACA. Reg. 2576 fol. 116

⁶ ACA. Reg. 2611 fol. 73

⁷ ACA. Reg. 2685 fol. 2v". *Fariza* (Fariça) és l'actual *Ariza*, darrera vila d'Aragó anant cap a Castella.

⁸ ACA. Reg. 2685 fol. 3

⁹ ACA. Reg. 2685 fol. 3v"

¹⁰ ACA. Reg. 2685 fol. 3

¹¹ ACA. Reg. 2533 fol. 44 v"

¹² ACA. Reg. 2533 fol. 195 v"

¹³ ACA. Reg. 2577 fol. 134

això. Des de la fundació de l'Hospital el servei quirúrgic havia quedat encomanat a un *cirurgià*, amb l'annual assignació de 200 sous jaquesos. L'any 1453 quan en aquest hospital hi concorrien «mas nafrados o hombres que han necesario... de cirugía que quasi en el restante de la ciudad», els prohoms o majorals de la confraria de Sant Cosme, Sant Damià i Sant Valentí de cirurgians de Saragossa van creure que havia arribat el moment d'intervenir-hi col·lectivament, oferint-se a incrementar el personal quirúrgic a base de cirurgians amb salari notablement reduït.

Com que aquest sacrifici a favor dels necessitats podia, de fet, redundar en profit dels propis cirurgians, donant-los l'ocasió per a una major pràctica i un millorament de l'habilitat quirúrgica, la iniciativa dels dirigents gremials va ser molt ben acollida per tots els seus associats. Una vegada acceptada l'oferta per la directiva de l'Hospital, amb la finalitat de donar-hi més força i perquè constés com a obligada servitud, va ser inclosa en les *noves ordenacions gremials*, que el majorals del gremi van presentar a la sanció reial. El *Rei Joan de Navarra*, en aquell temps lloctinent d'*Alfons V el Magnànim*, va donar-los el seu plàcet, promulgant-les a Saragossa el 7 de març de 1453¹⁴ ¹⁵.

En aquestes ordenacions es fa constar que per devoció en favor i servei del dit hospital, el servei quirúrgic, en comptes d'estar encomanat a un sol *cirurgià* amb l'haver de 200 sous anuals, en endavant el servei recauria en *dos cirurgians*, que es nomenarien anualment, quedant reduït el dispendi, en concepte de salari, a 100 sous, a repartir entre els dos cirurgians.

L'*annual renovació* dels cirurgians de torn havia de tenir lloc el *dia de Santa Maria del mes de març*, per elecció entre els cirurgians que no haguessin prestat servei, dels quals un havia de ser un *cirurgià vell*, és a dir, que dugués més de 10 anys d'exercici o bé que sense tenir complerts aquests anys de professió, fes més de deu anys que tenia obrador i era cap de família. Els cirurgians joves *forçosament* havien d'estar en possessió de la preceptiva llicència per a exercir l'art quirúrgic.

En el cas que fracqués la simple elecció del candidat, la designació s'havia de fer per *insaculació*, a base de dues borses diferents, una amb els noms dels cirurgians vells, i l'altra amb els dels joves.

Perquè el canvi de personal facultatiu no redundés en perjudici dels malalts, *durant els trenta dies següents* a l'elecció ambdós torns de cirurgians, els entrants i els sortints, *visitarien conjuntament els malalts*, amb la finalitat que els qui havien de sortir informessin els entrants sobre cada pacient (curs de la malaltia i el tractament seguit).

Preveient la possibilitat de trobar-se amb casos difícils, els cirurgians de torn havien de prevenir els Majorals de la confraria perquè aquests proveïssin un *tercer cirurgià* per a resoldre el problema després de fer-lo venir en consulta. La designació d'aquest darrer es feia a sort, extraient el seu nom de la borsa d'insaculació, tot quedant *obligat* aquell que sortís elegit a acceptar-ho sota *pena de dos sous de multa*.

Si el cas requeria la presència d'un *metge*, a això mateix estaven obligats els metges de Saragossa que, per servei de Déu, s'havien ofert a acudir a dit hospital en consulta.

Mort el rei *Magnànim* (a Nàpols, el 27 de juny de 1458), el seu successor, *Joan II*, es

¹⁴ El rei Joan fou lloctinent general d'Aragó i València des de finals de 1435, i de Catalunya des del 31 de maig de 1454.

¹⁵ ACA. Reg. 3297, fol. 35

va considerar obligat a continuar el patrocini de l'Hospital, *estenenent la postulació* a favor d'aquest a tots els seus estats peninsulars¹⁶.

Dos anys més tard, quan ja era sobirà de la Corona d'Aragó (Joan II), va tornar a insistir en el mateix, però sense limitar-se a excitar el zel de les autoritats eclesiàstiques i civils del Regne d'Aragó, ja que va fer *extensiu el seu desig a les de Navarra, València i el Principat de Catalunya*, tot dirigint-se fins i tot als «avançats i oficials» de les aljames de jueus i moros, per tal que també ells contribuïssin, amb els seus donatius, al sosteniment d'aquella Santa Casa, cada dia més concorreguda de malalts i de criatures abandonades.

Al seu mossèn i confessor, *Mossèn Lorenzo Moya*, regidor, procurador i administrador general de dit hospital, el delegava perquè anés postulant i predicant per ciutats, viles i llocs dels citats Regnes i Principat, i al mateix temps animar els religiosos, predicadors i confessors a assumir la recomanació de postular a favor d'aquest centre de beneficència. (Saragossa, 15-III-1461). (ACA. Reg. 3373, fol. 160).

Malgrat que els monarques amb el seu patrocini, els administradors amb la seva abnegada constància, el poble amb el seu òbol, els metges amb la seva ciència i els *cirurgians* amb el seu art, contribuïen tots al major desenvolupament d'aquella benèfica obra, no hi van faltar els *bergants de torn* que, dissimuladament, derivaven en profit propi part de les quotes recaptades. Posades al descobert aquestes malifetes, els regidors de l'Hospital en van elevar el corresponent informe al sobirà Joan. Aquest va encomanar al seu *primogènit i lloctinent Ferran* perquè sancionés els culpables.

Com a primera providència van ser rellevats del seu càrrec *Mutheo Macho* i altres «plegadors» del Regne d'Aragó forans de la ciutat de Saragossa, i es va ordenar als procuradors de l'Hospital, *Anthon Ferrer* clergue, i *Diego Cabeza*, que denunciessin dits furts, amb la finalitat de detenir els culpables, recuperar les quantitats robades i poder procedir a l'execució dels seus béns (Saragossa, 22-V-1472) (ACA. Reg. 3514, fol. 8 v°).

El *Rei Ferran*, anys després va fer el mateix, veient-se obligat a reprimir amb mà dura els defraudadors de les recaptacions, així com a limitar la *intromissió del comissari general de la Santa Crouda*, que per tal d'afavorir aquesta dificultava la postulació en pro de l'Hospital¹⁷.

En efecte, quan es va iniciar la recaptació en pro de la Santa Crouda, proclamada al començament la guerra contra Granada, els seus col·lectors i recaptadors van pretendre que es prohibís la postulació a favor de l'Hospital. Atenent a les queixes

¹⁶ El *rei Joan de Navarra lloctinent* general d'Alfons V el Magnànim, el 12 de *març de 1458* va escriure, des de València, al Rector i als altres administradors de l'Hospital de Santa Maria de Gràcia, encomanant-los el nomenament de recaptadors per a tot l'àmbit del Regne d'Aragó, al mateix temps els notificava que, per una major Glòria de Jesucrist, de la seva Santíssima Mare i la salut de les ànimes dels confreres benefactors de dit hospital, institua *tres misses diàries* amb la indulgència que atorgava la Butlla del Sant Pare (ACA. Reg. 3364, fol. 139).

¹⁷ *Ferran II* va continuar atorgant a l'Hospital de Santa Maria de Gràcia el mateix patrocini que li van prodigar els seus avantpassats, però *no va concedir l'autorització*, sol·licitada pel consell municipal de Saragossa, *per a efectuar sortejos i rifes* de joies, pintures, tapissos, etc., amb la finalitat de recaptar les quantitats que es necessitaven per a pagar les obres de consolidació de l'edifici de dit Hospital, perquè segons el seu parer i també el del seu confessor, això suposaria un càrrec de consciència ja que no s'haurien d'acceptar com a almoines per a una obra pia els guanys de dites rifes. Aquesta negativa va anar seguida d'una ordre donada al seu tresorer indicant-li que es proveís tot el necessari per a la conservació de l'Hospital, i nomenant, com a administrador del mateix Hospital *Mossèn Ferrer de Lanuza* (Victòria, 7 d'octubre de 1483). (ACA. Reg. 3608, fol. 94 v° i 95)

que això va originar, el bisbe de Salamanca, *Comissari General de la Santa Creuada*, seguint el consell reial va permetre, amb certes limitacions, que continués la tradicional recaptació per al sosteniment de l'Hospital (Naia, 19 juliol 1492). (ACA. Reg. 3653, fol. 240)¹⁸.

El mateix any 1492 el monarca va dictar *noves normes per a l'elecció d'administradors* de la Santa Casa Hospitalària, les quals va reformar una altra vegada el 1503 (Zaragoza, 27-III-1503). (ACA. Reg. 3655, fol. 162). El propi monarca Ferran va ajudar, amb diners de l'erari reial, a sufragar les despeses de l'Hospital (Toro, 22-abril-1503). (ACA. Reg. 3602, fol. 130).

II

VALÈNCIA I ELS SEUS CIRURGIANS

A diferència del que passava al Regne d'Aragó i al Principat de Catalunya, el Regne de València es governava segons l'establert en els *Furs* atorgats per *Jarime I el Conqueridor* el 1240 (jurats davant les Corts el 7 d'abril de 1261); motiu pel qual els facultatius reials no intervenien en els *exàmens de cirurgians*.

El gremi de cirurgians, amb l'assentiment del consell municipal i del Veguer, designava anualment els examinadors, aquests eren els únics que declaraven la suficiència dels examinats, tot i que era la *corporació municipal* de la ciutat de València la que *expedia el títol corresponent*.

Per prescripció dels esmentats furs, quedaven exclosos de presentar-se a examen els *apotecaris i tintorers*, així com els *jueus, sarraïns i apòstates*¹⁹. Per incompliment d'algunes d'aquestes exclusions, a instància dels físics i dels cirurgians, els jurats de la ciutat de València van ser amonestats en alguna ocasió pel rei *Pere II el Cerimoniós*²⁰.

En aquells temps, a la bella ciutat llevantina es va produir un fenomen que va causar gran angúnia i preocupació a molts membres del gremi de cirurgians. Ens referim a la inconcebible depravació de costums que havia pres carta de naturalesa entre alguns agremiats de l'art quirúrgic, els quals havien *convertit els seus obradors en cases de joc i/o en centres relacionats amb les cases de barrets* o bordells de la ciutat.

Com que el mal, amb gran escàndol, es va anar contagiant, els elements sans del gremi, que afortunadament tenien els càrrecs directius, hi van actuar amb gran decisió, sense necessitat de pressions externes. Posats d'acord, els majorals del gremi van determinar les mesures més convenients per a tallar el mal d'arrel. Per aquest fi van redactar unes *ordenances gremials, obligatòries* per a tots els associats si mereixien la sanció reial. *El Rei Joan de Navarra*, més tard, lloctinent del *Rei Alfons el Magnànim*,

¹⁸ *Naia* (Naja) és l'actual *Lanaja* (La Naja), municipi de la província d'Osca.

¹⁹ *Furs de València*. Títol 23, Llibre I, 1538. Aquests furs imposaven, entre les obligacions dels cirurgians, la de declarar gratuïtament el complet guariment dels ferits assistits. En els mateixos furs, s'hi trobava ben esbossada la *medicina forense*, ja que s'hi disposava que la mateixa justícia nomenés *dos cirurgians* per a intervenir en els casos legals dels ferits, renovant-se la seva elecció i assignant-los una quantitat com a honoraris. Aquest servei vigent encara a València a mitjan segle XVII, s'anomenava «*desospechador*» Reial, els atestats (desospitacions) del qual mereixien total credibilitat. Ref. Joan Bantista Peset, *Bosquejo de la Historia de la Medicina de Valencia*. València, Imp. Ferrer de Orga, 1876.

²⁰ ACA. Reg. 690, fol. 69 v°.

considerant-les justes i raonables, les va aprova i promulgar a *Morella* el primer de juliol de l'any 1433²¹.

D'aquestes ordenacions destacarem els tres punts que confirmen allò que anteriorment s'ha dit respecte a la durada de l'aprenentatge, l'elecció d'examinadors i la depuració de costums.

La *durada dels estudis* de cirurgia es fixava en *sis anys*, els tres primers en règim d'aprenentatge i vivint a casa del mestre, el quart com a *oficial assalariat* i els dos restants «*se puan afermar a terces o mitges segons trobará*».

Sobre l'*examen de suficiència*, es precisava que cada any els majorals novament escollits havien, en presència del governador del Regne de València o del seu lloctinent, de jurar el càrrec i *presentar els noms dels quatre examinadors* escollits entre els prohoms entrants.

En els *articles 5è i 6è* es blasmen amb crueta les depravades pràctiques seguides en alguns *obradors de barbers cirurgians*, tot assenyalant les mesures per a corregir-les i les penes pecuniàries a què es feien creditors els infractors.

Diu el Capítol 5è:

«*Com per joch se sien seguits e tots jorns se subsegueixen gran scandels mas enuasions, axi com es naffres, e morts, e encara ço que pijor es, offenses a nostre Senyor Deu insupertables, ço es renegaments, dispertaments e altres leges blasfemies, les quals nodrixen e tots jorns practiquen no solement los jugadors, mes encara los qui sostenen lo dit joch, per ço, per poueir a la indempnitat del honrament primerament de nostre Senyor Deu, e apres per tota munera de poderse subseguir les dites naffres e morts e altres escandels, ocorre en per amor daço a la dita art e dipputatats de aquella per vos senyor provehidor que algun maestre de botiga o de obrador de cirurgia o de barberia no gos ni presumesca palesament ni amagada de dia ni de nit, en dies de festa, ni faheners sostenir tafureria ni algun joch de daus, ni de taules, ni naypes, ni altre qualsevol joch, exceptat joch de scachs e exceptat que si en les festes de nadal tenran alguns dels dits jochs, no sien encorregits en les penes de los presents capitols contenguts, romanents empero les penes de fur e ordinacions de la ciutat en lur força e valor, e si per alguns dels dits maestres e obrador o botiga de la dita art sera contrafeyt, en continent sia e sien encorreguts en pena de cents sous».*

I el capítol 6è:

«*Que algun maestre de botiga de la dita art no gos ni preximesca tenir en casa sua sino quince jorns comptadors del dia quen sabra, a anant obrer o masip que sia alcauot e tinga fembra en lo bordell de la dita ciutat ans lo dit maestre de botiga ab qui la done stara sia tengut de amonestar e manar aquell que dins los dits quinze dies comptadors del dia que lo maestre ho sabrà segons dit es aquell dit obrer o masip jaquexa o haja jaguit dins los dits quinze dies no haura joguida la dita fembra que lo dit maestre de obrador o botiga de continent lance a aquell de casa e nol sostinga pus, e si lo dit mestre contrafara a les dites coses o en alguna aquella que encorregut en pena de cent sous».*

El mer fet d'inserir aquestes clàusules en les ordenances que amb caràcter permanent des de llavors regirien el gremi, assenyalant-hi les penes que la mateixa corporació imposaria, independents d'aquelles que prescrivien els Furs de València o les ordenacions de la ciutat, ens dóna idea de la *intensitat i extensió del mal que es tractava de corregir*.

Les mesures radicals finalment imposades no només van escombrar totalment,

²¹ A.G. Reino de Valencia. Legajo I, Libro I, fol. 6. Referència L. Comenge «*La Medicina en el Reinado de Alfonso V de Aragón*». Barcelona. José Espasa. 1913, pàg. 49.

amb la natural satisfacció de tots els valencians, els mals costums, sinó que van afavorir que les generacions següents es mostressin més exigents amb la competència professional augmentant l'ensenyament de l'art quirúrgic.

Creació d'una càtedra oficial de cirurgia

Els majorals que l'any 1462 regirien el gremi de cirurgians, desitjosos que tot aspirant a exercir la cirurgia trobés uns camins més amplis, i rics en coneixements quirúrgics, amb raonada exposició van acudir al Veguer i a la Corporació municipal de la ciutat de València demanant que es creés una *càtedra de cirurgia* i que es nomenés un metge afamat per a la direcció de la mateixa càtedra, a la qual lliurement poguessin concórrer aquells que estaven en període de formació i aquells que preparaven el seu examen, així com també els cirurgians en exercici que ho desitjessin.

El *Consell municipal*, considerant justa tal petició, en sessió celebrada el 24 de maig de 1462 va designar per al càrrec de *Lector de Cirurgia*, Lluís Dalmau, mestre en Arts i Medicina, autoritzant-lo a establir la càtedra de cirurgia en el seu propi domicili, precisant que aquest ensenyament es faria mintjançant la *lectura comentada del llibre de cirurgia de Guido de Cauliac*²². El mestre Dalmau començà a ensenyar el 18 d'octubre de 1462, dia de Sant Lluc²³.

El doctor Lluís Dalmau era un famós metge pràctic, natural i resident a la ciutat del Túria, qui, anys abans de ser-li encomanada la càtedra de cirurgia, trobem a Perpinyà, on el 6 de desembre de 1448, davant el notari de Barcelona Nicolau Benet, que accidentalment es trobava en aquesta vila, va atorgar amplis poders al seu col·lega Martín García, Mestre en Arts i Medicina, perquè reclamés a Juan Paradellas de Tarragona el pagament de la quantitat que li devia: 6 escuts nous de València, equivalents a 180 sous moneda de Perpinyà, a raó de 18 sous per escut²⁴.

Aquell llarg desplaçament de Lluís Dalmau, de València a Perpinyà, fou probablement motivat pel desig de veure els seus familiars que hi residien, un d'ells Jaume Dalmau, a qui anys després, el 30 de desembre de 1454, el Rei Alfons va nomenar «*cirurgicans nostrum et de domo nostro*» (Nàpols, 30 de desembre de 1454 (55?))²⁵. Un fill d'aquest, de nom també Jaume, l'any següent (1455) va ser examinat pel *protocirurgic Salvador Santafe* i va rebre la llicència per a exercir la cirurgia (Nàpols, 13 desembre 1455).

A penes sabem res més d'aquesta càtedra de cirurgia; però sembla que va ser una institució estimuladora del progrés científic i social dels cirurgians-barbers valencians²⁶.

El col·lectiu de cirurgians valencians recupera el prestigi professional

En fer-se palès el canvi que s'havia operat en el col·lectiu de cirurgians de la ciutat de València, ja que s'havien reformat els costums i adquirit una major afecció al treball i l'estudi, el monarca, reconeixent-ho així i perquè poguessin ampliar els seus coneixements anatòmics, amb la *reial cédula expedida l'any 1478* els va facultar per a

²² Luis Comenge Ferrer, op. cit., pàg. 49.

²³ Antoni Cardoner i Planas, *Història de la Medicina de la Corona d'Aragó (1162-1479)*. Ed. Scientia. Barcelona, 1973.

²⁴ A H P B., Nicolas Benet, Legajo I, manual de 1448 a 1449.

²⁵ ACA. Reg. 2622, fol. 180

²⁶ Luis García Ballester. *La Medicina a la València Medieval*. Edicions Alfons el Magnànim. València, 1989.

autopsiar o dissecar el cos d'un ajusticiat, de qualsevol sexe, i a manca d'aquests desgraciats podien fer el mateix amb el *cadàver d'un sarraí* o d'un altre que no pogués rebre terra sagrada²⁷.

Tres anys més tard (1481), el propi sobirà Joan II, reconeixent que s'havien depurat els costums i que els cirurgians s'havien superat professionalment, *va elevar els cirurgians de condició social*. Per a això els va separar de l'estament menestral i els va incloure en la categoria d'artistes; així van quedar exempts de figurar en les comparses gremials i de ballar davant els sobirans quan aquests feien la seva primera entrada a la ciutat.

A la pràctica immediata, aquesta concessió del rei no va produir l'efecte desitjat. En pujar al tron *Ferran el Catòlic*, es van iniciar els preparatius per a solemnitzar l'entrada dels nous sobirans a la capital lleuantina, els cirurgians van pretendre no figurar entre les comparses dels menestrals, però el rei Ferran els va insinuar «*vos excusats de solemnitzar la dita recepcio, ni festivar aquella con los altres artistes, dient que sou exempts de entrevenir hi, per virtut de certs privilegis per el senyor rei don Joan de alta recordacio pare i predecessor nostre, el altres a vosaltres atorgats*», tot confiant que com a fidelíssims vassalls finalment seguirien els costums dels seus antecessors i es disposarien a festejar la nova entrada de la reina, suspentent *per aquesta vegada* l'aplicació de dit privilegi (Barcelona, 27-X-1481)²⁸.

Simultàniament, apressava el *Portant Veus* del Regne de València perquè no acceptés cap excusa dels barbers, de manera que convençuts i obligats participessin amb els seus balls en els festeigs que havien de solemnitzar l'entrada de la Reina²⁹. El Rei Ferran considerava massa recent la concessió (i publicació) del seu predecessor, tardanament merescuda per causes encara presents llavors en la ment de les persones d'edat avançada i que eren ben conegudes de tots els professionals de l'art quirúrgic, per constar en les ordenances gremials aleshores vigents. Ens referim a aquells articles 5è i 6è que mai no van haver de ser consignats de manera que quedessin com a preceptes permanents, per ésser articles de política sanitària i, per tant, d'aplicació temporal.

Per unes i altres raons, la veritat va ser que hi va perdurar el mal record d'aquell desgraciat moment pel qual va travessar la col·lectivitat de cirurgians valencians, mentre *ningú rememorava la feliç creació de la càtedra de cirurgia*, professada pel doctor Lluís Dalmau. La mateixa corporació municipal, que, vigilant per la salut dels seus administrats, com a prescripció d'extrema necessitat, l'havia patrocïnada, tan aviat com va considerar que havia minvant el mal, va considerar la seva missió com a complida i li'n va retirar el seu mecenatge, sense cap protesta o enyorança dels mateixos que s'havien beneficiat de tal càtedra.

Diferències entre les càtedres de cirurgia de València i Barcelona

La *càtedra valenciana*, segons s'acaba de veure, va ser fruit d'una acció municipal d'immediata necessitat, un remei heroic destinat, sense major abast, a millorar la insuficient formació dels cirurgians; càtedra que, com hem dit, va ser recomanada oficialment al *doctor Lluís Dalmau*.

Per contra, la *càtedra barcelonina* va ser una *creació particular* del *doctor Antoni Amiguet*

²⁷ ACA. Reg. 2622, fol. 179.

²⁸ ACA. Reg. 3606, fol. 130 vº.

²⁹ ACA. Reg. 3606, fol. 130.

la finalitat de la qual era ampliar els coneixements adquirits durant l'aprenentatge, pràctica que a Barcelona gaudia de certa fama. Sens dubte, per això i per algunes rivalitats professionals, les autoritats municipals no la van patrocinar. Mancades d'un bon assessorament, no van previndre la gran conveniència de perpetuar-la, deixant que fos més enllà de les fronteres del Principat on prengué estat oficial.

Diferent fou també la reacció que es va operar entre aquells que havien cursat estudis en aquestes càtedres. Els *ex alumnes valencians* van contemplar indiferents la desaparició de la càtedra de cirurgia; els *ex alumnes barcelonins*, a pesar de les diverses obres de cirurgia que s'havien publicat i que continuaven apareixent en la pròpia llengua vernacle, conscients dels beneficis i coneixements obtinguts gràcies a les lliçons donades pel doctor Amiguet, desitjant perpetuar el seu record i ensenyaments, no van deixar d'importunar el mestre fins que els va donar una publicació que va llegar als seus antics alumnes i a la posteritat, *perenne record de la primera Càtedra de Cirurgia de la ciutat de Barcelona*.

Apèndix

1. Reis de la Confederació Catalana-Aragonesa durant la Baixa Edat Mitjana i durada del seu regnat:

Pere II (II de Catalunya) el Gran: 1276-1285.

Alfons III (II de Catalunya) el Lliberal: 1285-1291.

Jaume II el Just: 1291-1327.

Alfons IV (III de Catalunya) el Benigne: 1327-1335.

Pere IV (III de Catalunya), el del Punyalet o el Cerimoniós: 1336-1387.

Joan I el Caçador: 1387-1395.

Marú I (Martí l'Humà): 1395-1410.

Ferran I d'Antequera (primer Trastàmara d'Aragó): 1412-1416.

Alfons V (IV de Catalunya) el Savi o el Magnànim: 1416-1458.

Joan II: 1458-1479.

Ferran II el Catòlic: 1479-1516 (rei de Castella: 1474-1504).

2. Noms d'alguns cirurgians:

Saragossa, segle XV:

- Gerónimo Grillo, mestre-cirurgià
- Juan de Madril, mestre-cirurgià
- Dolç Abnarrabí, metge i cirurgià³⁰
- Gil de Riera

València:

- Cahut (segle XIV), cirurgiana reial
- Francesc Surià (segle XIV)
- Joan de Bòsnia, professor de la primera Escola de Cirurgia (segle XV)
- Ferrer Torreïlla (segle XV)
- Abdalla Gasí, metge i cirurgià (segle XV).

³⁰ ACA. Reg. 486, fol. 12